

GAMMELSTILLA JÄRNBRUK

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

L1950:3367, L2021:8872
Gammelstilla 1:10, 1:11 samt 1:22
Torsåkers socken
Hofors kommun
Gästrikland

Kerstin Westrin

GAMMELSTILLA BRUK

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

L1950:3367, L2021:8872
Gammelstilla 1:10, 1:11 samt 1:22
Torsåkers socken
Hofors kommun
Gästrikland

Rapport 2022:09
Kerstin Westrin

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2022

Omslagsbild: Skylt som står i Gammelstilla. Foto: Kerstin Westrin.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC BY, undantaget kartmaterial: ©Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Tryck: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Resultat kart-och arkivstudier	7
Resultat undersökningen	8
Administrativa uppgifter	10
Referenser	10

Figur 1. Utdrag ur terrängkartan med undersökningsområdets geografiska läge markerat med blått. Lilla kartan visar undersökningsområdets läge i Gävleborgs län.

SAMMANFATTNING

I samband med anläggandet av jordkabel inom området för det forna järnbruket i Gammelstilla, Hofors kommun, har Läns museet Gävleborg genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Beslut om den arkeologiska undersökningen togs av Länsstyrelsen Gävleborg 2021-07-07 (Dnr 3193–2021).

Den arkeologiska undersökningen utfördes på en cirka 200 meter lång sträcka i öst-västlig riktning. I ungefär 100 meter av den västliga delen av schakten framkom slagg av masugnskaraktär och sot. Även ett mindre område med malm framkom. Denna sträcka med slagg, sot och malm har i Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöregister (KMR) registrerats som Bergshistorisk lämning, övrig, med lämningsnummer L2021:8872. En tidigare lämning fanns registrerad inom det före detta bruksområdet, L1950:3367, ett hyttområde.

I samband med fältbesöken registrerades sex lämningar kopplade till brukets verksamhet. Dessa lämningar berördes inte av den arkeologiska undersökningen, men fanns i dess närområde.

INLEDNING

Läns museet Gävleborg har på uppdrag av Vattenfall Eldistribution genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid Gammelstilla i Torsåkers socken, Hofors kommun. Den arkeologiska undersökningen föranleddes av att företaget planerade anlägga en jordkabel inom området.

Schaktningsövervakningen genomfördes i en cirka 300 meter lång sträcka.

Fältarbetet utfördes vid tre tillfällen under juni/juli år 2021 och efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 3193–2021).

SYFTE OCH METOD

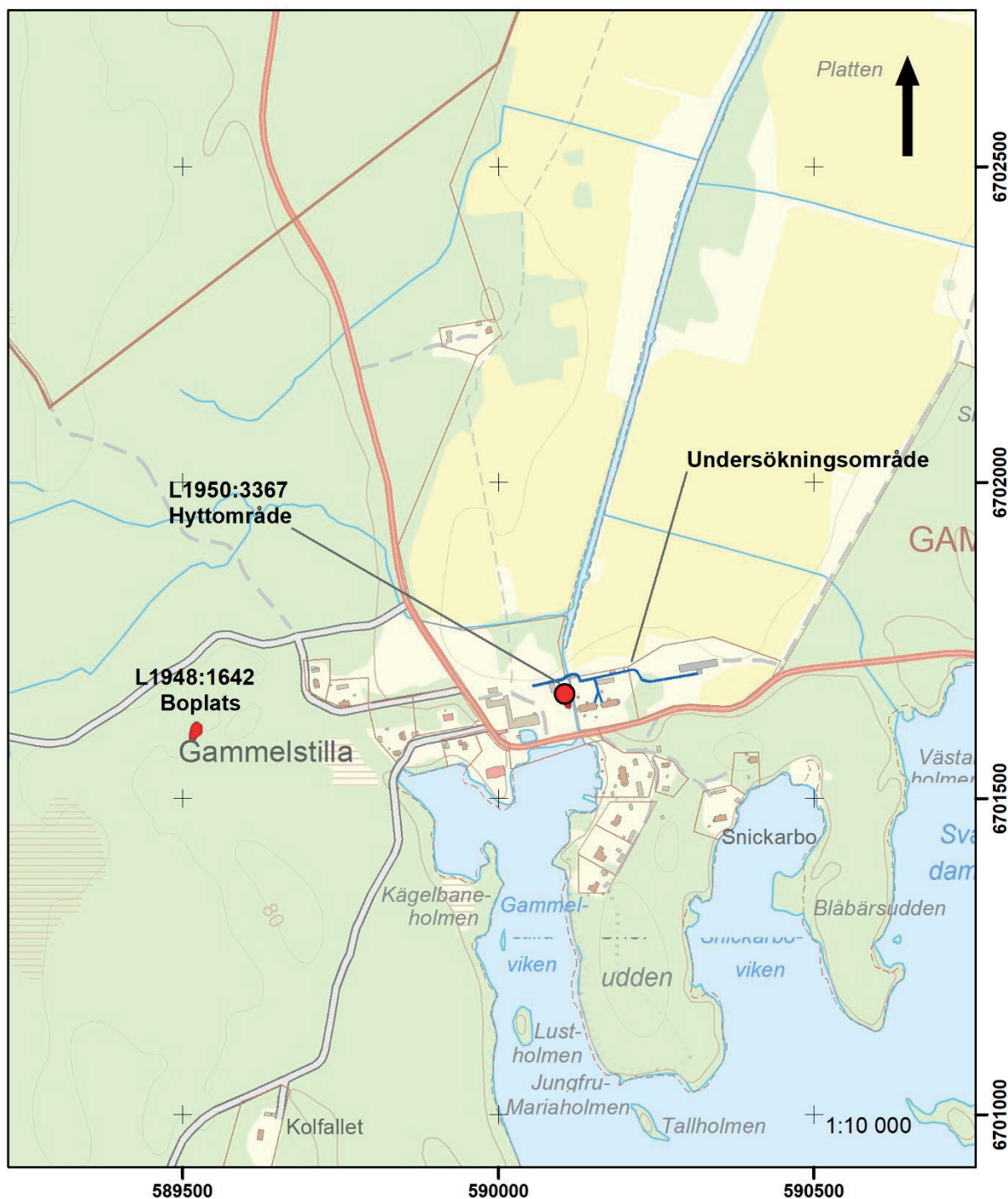
Syftet med undersökningen var att identifiera eventuella kulturlager samt om möjligt avgränsa det registrerade hyttområdet L1950:3367.

Arkiv- och kartstudier har utförts för att lokalisera och om så är möjligt datera eventuellt framkomna lämningar.

Undersökningsområdet har grävts med maskin och en arkeolog har varit på plats för övervakning. Eventuella anläggningar, lager och undersökt område mäts in med RTK. All mätdata bearbetas i ArcGIS.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Orten Gammelstilla ligger direkt norr om sjön Nedre Dammen. Höjden över havet varierar mellan 74 och 75 meter. Terrängen utgörs av odlingsmark norr om Gammelstilla och både öster och väster omges orten av skogsmark.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med blått och lämningar inom kartutsnittet markerade med rött.

Endast en registrerad lämning fanns inom bruksorten, hyttområdet (L1950:3367) med den antikvariska bedömningen *möjlig fornlämning*. I skogsmarken till väster om Gammelstilla finns boplatsen (L1948:1642) registrerad. Boplatsen har den antikvariska bedömningen *fornlämning*.

RESULTAT KART- OCH ARKIVSTUDIER

Orten Gammelstillas historia börjar 1609 då två bönder fick tillstånd att uppföra ett torp på platsen. År 1652 såldes torpet/hemmanet till en myntmästare, Isak Kock. Samtidigt köper Kock även hyttan i Skommarhyttan som låg cirka 7 kilometer sydväst om Gammelstilla. Året därpå ansöker Kock och får privilegier på en hammare och två härdar i Gammelstilla. Fram till 1860-talet var det Skommarhyttan som försörjde Gammelstilla med tackjärn. År 1866 infördes en ny smidesmetod vid Gammelstilla. Skommarhyttan kunde då inte leverera tillräckligt med tackjärn, varför en ny större masugn byggdes i Gammelstilla. Denna stod färdig år 1876 och i hyttan ingick rostugn, masugn och ett gjuteri (Dandanell 1998).

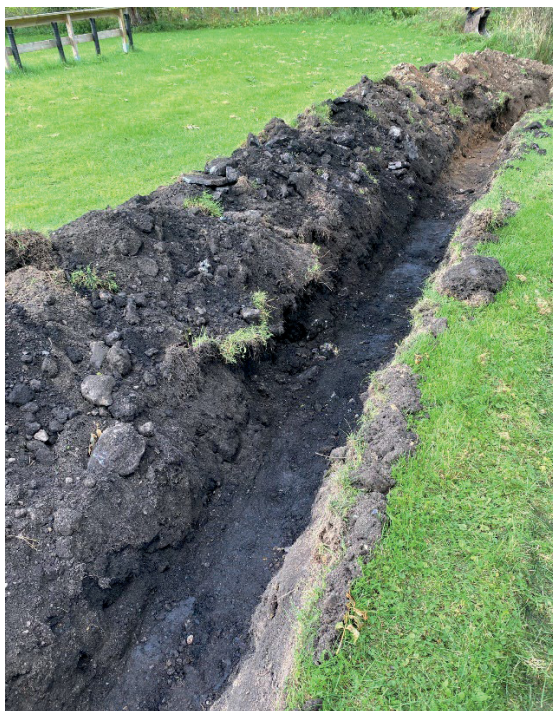
Figur 3. Historisk karta över Gammelstilla år 1798 (21-tor-134). Undersöknings-området är markerat med blått.

Figur 4. Foto av Gammelstilla bruk före år 1915. Byggnaden till höger i bild är hyttan som blev klar år 1876. Foto: Läns museet Gävleborg.

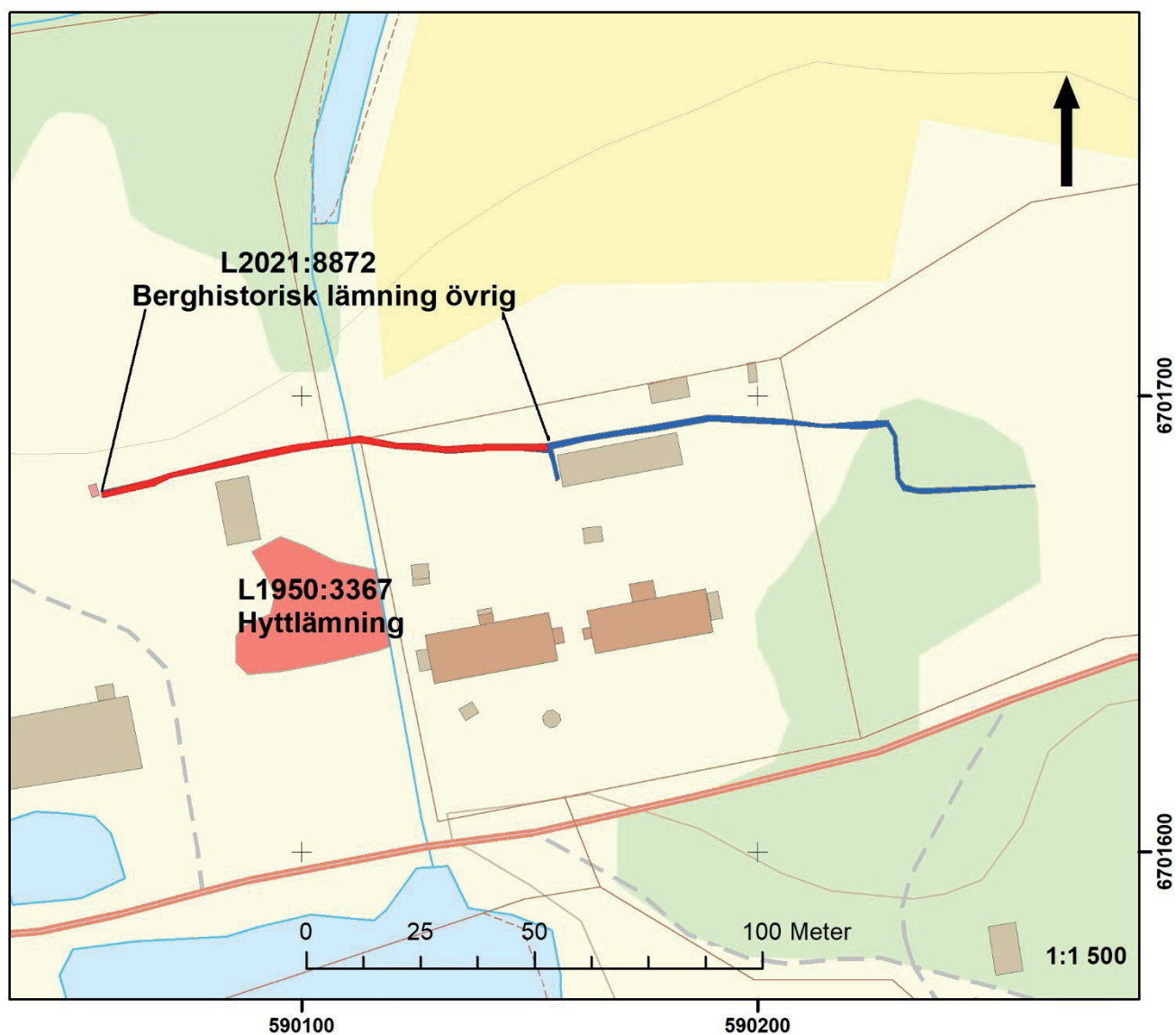
RESULTAT UNDERSÖKNINGEN

Den totala sträckan som ingick i undersökningsområdet var cirka 300 meter i öst-västlig riktning. Cirka 60 meter av den östra delen av undersökningsområdet gick genom en urschaktad grusplan. I detta område var marken omrörd. Från mitten av området och västerut framkom sot och slagg med viss inblandning av tegel. Efter att schaktet passerat Gammelstillaån blev slagg- och sotlagret kompakt och gick ned till schaktets botten, cirka 0,45–0,5 meters djup. Lagret innehöll förutom slagg och sot även ställvis tegelrester och sten. Inom en cirka 5 meter lång sträcka i den västra delen av schaktet framkom ett område med malm. Schaktet var cirka 0,5 meter brett. Sträckan med slagg, sot och malm har i KMR registrerats som *bergshistorisk lämning*, övrig.

Figur 4. Den tydliga gränsen för när slagg- och sotlagret blir både djupt och kompakt väster om Gammelstillaån. Foto: från väster, Kerstin Westrin.

I samband med fältarbetet kvalitetssäkrades den redan registrerade hyttlämningen L1950:3367, med ny utbredning, ny beskrivning samt även ny antikvarisk bedömning. Fem nyregistreringar har också gjorts inom bruksområdet.

Figur 5. Utdrag ur fastighetskartan med det undersökta området markerat med blått, området med påträffad slagg och sot markerat samt den registrerade och uppdaterade lämningen Hyttlämningen markerad med rött.

Figur 6. Det som idag återstår av rostugnen som ingick i hyttan. Foto: från väst-nordväst, Kerstin Westrin

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens diarienummer: 3193–2021
Länsstyrelsens beslutdatum: 2021-07-07
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2021–99/320
Undersökningstid: 3 dagar i juni/juli år 2021
Projektledare: Kerstin Westrin
Personal: Kerstin Westrin
Fastigheter: Gammelstilla 1:10, 1:11 samt 1:22
Socken: Torsåker
Kommun: Hofors
Koordinatsystem: Sweref 99TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökt area: cirka 250 kvm
Dokumentationshandlingar: Förvaras i Länsmuseets arkiv
Fynd: Inga fynd tillvaratogs

REFERENSER

Dandanell, I. 1998. *Bruks-och bergsmansliv i Hofors och Torsåker*. Glimtar ur bygdens historia efter 1750.

Arkiv

<https://app.raa.se/open/fornsok>

Historiska kartor

Akt	Åtgärd	År	Arkiv
21-tor-134	Arealavmätning	1798	Lantmäterimyndighetens arkiv

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE